

A *kő* utótagú várnevek*

1. A középkori várnevek egyik jellegzetes csoportját alkotják a *kő* utótagú nevek. E névcsoport megjelenésével, elterjedésével, illetve a nevek utótagjaként álló *kő* lexéma várnévalkotó szerepével ezidáig behatóan nem foglalkoztak a névkutatás szakemberei, jobbára csupán valamely más névtani kérdés kapcsán érintették e neveket, illetve konkrétan egy-egy ide tartozó várnevet. Írásomban a névcsoport megjelenésének időbeli és területi körülményeit bemutatva azt igyekszem megvilágítani, hogy mivel magyarázható a *kő* utótagú várnevek feltűnése és viszonylagos elterjedtsége a középkori Magyarországon.

2. A *kő* lexéma 'szilárd, éghetetlen ásvány' jelentéssel ősi örökség a finnugor korból (TESz., EWUng., MSzFgrE.). A szónak azonban az ómagyar korban kialakult egy további, 'nagy kő, szikla' földrajzi köznévi jelentése is (vö. ehhez NySz., OklSz.), és gyakorta tűnik fel tulajdonnév-alkotó szerepben hegynevek második névrészeként. RESZEGI KATALIN megfigyelései szerint a *kő* hegyrajzi köznév ebben a funkciójában a nyelvterület középső vonalától északra gyakoribb helyneveinkben (Veszprém vármegyében hét, Gömörben hat, Hontban és Borsodban öt-öt ilyen hegynev adatolható, de előfordul emellett Pozsony, Trencsén, Turóc, Liptó, Zólyom, Sáros, Zala, Komárom, Esztergom, Pilis, Nógrád, Heves, Kraszna és Szolnok vármegyében is), keleten Zemplén megyéig terjed, de nagyobb számban adatolható névalkotó elemként az erdélyi Fehér vármegye déli részéről is (2011: 100, 119).

A *kő* utótagú nevek kapcsán ugyanakkor számolhatunk azzal is, hogy azok esetenként nem csupán a kiemelkedések egy-egy feltűnő szikláját, hanem a kiemelkedés egészét jelölhették. Ez persze nem jelenti azt, hogy a *kő* lexémának 'hegy, kiemelkedés' jelentését is feltételeznünk kellene, sokkal inkább arról van szó, hogy a köznévi tulajdonnév-alkotó elemként való használatában jelentkezhett a funkcióbővülés. A hegynevek körében általában jellemző ez a jelentésbővülésnek nevezett folyamat (vö. RESZEGI 2010: 79–80, 93, 2012: 65–66).

Arra, hogy a *kő* lexémát tartalmazó névformák nemcsak hegyet, hanem várat is jelölhettek, csupán a CZUCZOR–FOGARASI-féle szótár utal mondván, hogy „több helyek, különösen várak neveztetnek róla” (CzF.), a korábbi szójegyzékek

---

* A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

(vö. RMGL.) és a későbbi etimológiai és nyelvtörténeti szótárak esetleg egy-egy példával illusztrálják a szónak ezt a funkcióját (pl. OklSz.), jórészt azonban ez is elmarad (lásd pl. NySz., TESz.).

A helynevek eredetét magyarázva ugyanakkor KISS LAJOS is felfigyelt a *kő* várnévalkotó funkciójára, s szótárában több szócikkben is utal arra, hogy a lexéma „mint helynévi utótag a késő középkorban épült hegyi várak megnevezésére is szolgált” (FNESz. *Ajnácskő*, vö. még pl. *Baglyaskő*, *Hollókő*, *Hölgykő*, *Jókő*, *Korlátkő*, *Somoskő*, *Szarvaskő* stb.), továbbá gyakran előfordul lovagvárak nevében is (lásd pl. *Éleskő* szócikkét). E speciális funkció kialakulására azonban — nyilvánvalóan a szócikkek terjedelmi korlátai miatt — nem tér ki.

3. Ahhoz, hogy nyomon követhessük a *kő* földrajzi köznévi speciális várnév-alkotó szerepének kialakulását, mindenekelőtt a *kő* utótagú várnevek időbeli megjelenését érdemes áttekintenünk.

3.1. Ennek kapcsán utalnunk kell az adatolás esetlegességére, mely a várak neveinek okleveles említésében is természetesen érvényesül. Így számolnunk kell azzal, hogy a helynevek akár hosszabb ideig is léteztek azt megelőzően, hogy olyan jogi ügylet (birtokadományozás, birtokpercek stb.) kapcsolódott hozzájuk, amit — nevek említésével együtt — írásban rögzítettek. S noha azt gondolhatnánk, hogy a várak s így neveik is jogi szempontból jelentősebbek lehettek, mint általában a mikrotoponimák, valójában a várnevek első adatai kapcsán szintén számolhatunk bizonyos fokú esetlegességgel. Igaz ugyan például, hogy a korban a magánvárak építése engedélyköteles volt, vagyis a király engedélyével lehetett csak várat építeni (a téma legújabb feldolgozásához lásd HORVÁTH 2009, 2011), de ezek az engedélyek, amennyiben fennmaradtak, jobbra csupán a várépítés helyét jelölik meg, a leendő vár nevét nem, s legfeljebb a névadás jogára utalnak (FÜGEDI 1977: 10–12). A várnevet főként csak akkor említik meg, amikor a már megépült várhoz valamilyen jogi ügylet kapcsolódott. Ebből a szempontból lényeges momentumnak tűnik az is, hogy a vár mikor vált uradalom központjává (ENGEL 1987). HORVÁTH RICHÁRD szerint az 1200-as évek második felében — a királyi hatalom meggyengülésével és a kiskirályok megerősödésével összefüggésben — jóval több vár épült, mint amennyire királyi engedélyt adtak ki. I. Károly várfoglalásai ugyanis olyan várakat is érintettek, amelyek megépítését a korábbiakban nem engedélyezték (2011: 93). Egyes esetekben ezeken túl az oklevelek elpusztulásával is számolhatunk, várfoglaláskor például az ott lévő oklevelek megsemmisítésére is törekedtek (FÜGEDI 1977: 26). Mindebből fakadóan esetenként még jelentős kővárak nevei is csak meglehetősen későn vagy egyáltalán nem kerültek bele a hivatalos iratokba (konkrét példákat lásd FELD 2014: 370). A várnevek első okleveles adatai tehát nem szükségszerűen jelzik a névadás idejét és fordítva: az adatok hiánya sem jelenti feltétlenül a névhasználat hiányát.

Mindez az itt vizsgált *kő* utótagú várnevek kapcsán is megfigyelhető. A nevek első adatai időben sok esetben valóban távol esnek a vár építésének idejétől. A *kő* utótagú nevet viselő várak fele az okleveles adatok szerint 1300 előtt épült (vö. FÜGEDI 1977: 2. térképmelléklet), nevük azonban, mint majd látni fogjuk, általában jóval későbből adatható.

Ugyanakkor arra is van példa, hogy a *kő* utótagú várnevet valóban jóval a vár megépítését követően kezdték el használni: a tatárjárást követően épült *Saskő* esetében például csak a királyi tulajdonba kerülését követően terjedt el ez a névváltozat, azt megelőzően a vár *Susol*-ként szerepel az oklevelekben.

3.2. Az adatolás hiányosságai ellenére is viszonylag nagyszámú *kő* utótagú várnév maradt ránk a középkorból: én magam 42 ilyen nevet ismerek az ómagyar kor második feléből. Vizsgálatom során csak azokat a neveket vettem figyelembe, amelyeknek valóban adatható a korból *kő* utótagú alakja. Így eltekintettem jó néhány olyan névtől, amelyeket a történeti szakmunkákban *kő* utótagú névváltozatban említenek, ám ilyen nevük a vizsgált időszakból nem igazolható (pl. *Borostyánkő* Pozsony és Vas megyében, *Füzérkő* Borsod megyében stb.). Adattáram összeállításához kiindulásként ENGEL PÁL világi archontológiájára (1996) és FÜGEDI ERIK várnevekkel foglalkozó monográfiájának (1977) adattárára támaszkodtam. Ezek a munkák azonban — minthogy a vár, és nem a névadás történetére fókuszálnak — jobbra eltekintenek a legkorábbi névalakok közlésétől. A nevek adataihoz ezért a korszak okleveleit közreadó adattárakat (Gy., AOkl., Cs. stb.) használtam fel.

Az alábbiakban a *kő* utótagú várnevek adattárát adom közre a 13. század második felétől (az első ilyen típusú nevek megjelenésétől) az ómagyar kor végéig, ameddig ez a névtípus produktívnak látszik. Az adattárban a *kő* utótagú névalakok első előfordulását tüntetem fel. Mivel a *kő* utótagú várnevek több esetben más megnevezéseket vagy valamilyen köznévi körülírást váltanak fel, s a névszerkezet kialakulása szempontjából erre is tekintettel kell lennünk, a *kő* utótagú névelőfordulások mellett ezekre is kitérek.

Ajnácskő Hegyek között álló mentsvár Feledtől délnyugatra, Gömör vm. 1241–1242-ben épült (FÜGEDI 1977: 99). 1341/1347: castr. *Aynaskw* (Gy. 2: 480).

Baglyaskő Patak völgyben, kis dombon fekvő vár Baglyasalja területén, Nógrád vm. A várat 1268 előtt említik (FÜGEDI 1977: 102). 1327: locus castris *Bogloskw* (Cs. 1: 89). Korábbi megnevezése: 1324: *Baglas*, castr. (Cs. 1: 89).

Bátorkő Hegyek között álló mentsvár Várpalota területén északra, Veszprém vm. 1272–1284 között épült (FÜGEDI 1977: 105). 1287: *Bocorku* (PAULER 1899: II, 569).

Boldvakő Hegyi vár Abaúj vm. déli részén Forrótól keletre. 1282 előtt épült (FÜGEDI 1977: 111). 1300: *Bolduaku* (Gy. 1: 70). Korábbi említése: 1282: p. et castr. *Boldua* (Gy. 1: 70).

Csókakő Hegyi vár Mór mellett délkeletre, Fejér vm. 1255–1299 között épült (FÜGEDI 1977: 119). 1299: *Choukaku*, castr. (Gy. 2: 356).

Csorbakő Hegyi vár Szuhogy területén, Borsod vm. 1403-ból maradt fenn a korábbi romba dőlt vár felépítésére vonatkozó engedély (FÜGEDI 1977: 120). 1403: *Chorbakw*, castr. (Cs. 1: 163).

Dédesköve Hegyi vár a vármegye középső részén, (Diós)Győrtől nyugatra, a Szinva forrásánál, Borsod vm. 1247–1254 között épült (FÜGEDI 1977: 121). 1254: *Deduchkwe*, castr. (Gy. 1: 769).

Detrekő Hegyek között álló mentsvár Detrekőszentmiklós mellett délnyugatra, Pozsony vm. 1256–1273 között épült (FÜGEDI 1977: 122). 1438: *Detrehkw* (DF. 225563). A várat 1273-tól említik a források (ENGEL 1996: 299).

Divénykő ~ Divényköve Hegyi vár Nyitrától északkeletre, Gimes területén, Nyitra vm. 1253–1270 között épült (FÜGEDI 1977: 136). 1275: castr. nostrum Nytr. ... *Dyvenkuy* (Gy. 4: 392). Korábbi említése: 1265: t-m castri Albensis ... prope castr. ... *Gymes*, pro munitione et tuitione eiusdem castri (Gy. 4: 391).

Éleskő Hegyi vár Szilvássváradtól délkeletre, Borsod vm. 1312 előtt épült (FÜGEDI 1977: 130). 1360: *Eleskw*, castr. (Cs. 1: 164). A várat 1350-től említik, de még név nélkül (ENGEL 1996: 432).

Éleskő Hegyi vár Pozsegától nyugatra, Pozsega vm. 1436: castelli *Elewskw* (Mohács 48/24).

Éleskő Hegyi vár Jablánc mellett délre, Pozsony vm. 1394 előtt épült (FÜGEDI 1977: 130). 1394: *Eleskw* in wlgari theutonico *Scharfessteyn* (OkI Sz.). Korábbi említése: 1336: *Hedreh*, castr. (ENGEL 1996: 308).

Éleskő Hegyek között álló mentsvár a Sáros vármegyei Szinyelipócon. 1250–1282 vagy 1282–1299 között épült (FÜGEDI 1977: 130–131). 1311: *Eluskw* (TÓTH S. 1910: 243).

Fejérkő Hegyek között álló mentsvár, Körös vm. A várat 1332-ben említik először, de még név nélkül (ENGEL 1996: 311). 1403: *Feijerkew*, castr. (DF. 230833).

Fejérkő Hegyi vár Pásztótól É-ra, Nógrád vm. 1336 előtt épült (FÜGEDI 1977: 132). 1374: *Feyerkew*, castr. (ENGEL 1996: 311). Bizonytalan azonosítású korábbi említése: *1336: Cykow castellani de *Feyrkw* (Gy. 4: 240).

Fejérkő A Köröshegyen át Szlavóniába vezető út mellett álló hegyi vár Kereki területén, Somogy vm. A várat 1332-ben említik először, de még név nélkül (ENGEL 1996: 311). 1396: castrum (regis) *Feyerkew* (Cs. 2: 572).

Hollókő Hegyi vár Szécsénytől délkeletre, Nógrád vm. A várat 1264 körül említik először, de még név nélkül (ENGEL 1996: 328). 1313: *Holloukw*, castr. (Gy. 4: 251).

Hölgykő Hegyek között álló mentsvár Ajka mellett északkeletre, Városlőd területén, Veszprém vm. 1310 előtt épült. 1310: castellani de *Heulgku* (FNESz. *Hölgykő*).

Jókö Hegyi vár Pöstyéntől távolabb nyugatra, Nyitra vm. 1262–1316 között épült (FÜGEDI 1977: 146). 1316: Moka et St-o dicto Lwe castellanis de *Joku* (Gy. 4: 401).

Kékkő Hegyek között álló mentsvár Losonctól nyugat-délnyugatra, Nógrád vm. 1285 előtt épült (FÜGEDI 1977: 149). 1290: *Keykkw*, castr. (Gy. 4: 256). Korábbi említése: 1278: castrum c-is Petri (Gy. 4: 256).

Keselyűkő Hegyek között álló mentsvár Privigyétől délre, Nyitra vm. 1352 előtt épült (FÜGEDI 1977: 151). 1352: *Kaseleukeu*, castr. (NHZS.).

Kígyókő Domb tetején álló vár Sárvártól északkeletre, a Rába mellett, Vas vm. 1320–1357 között épült (FÜGEDI 1977: 151). 1409: castrum *Kegyvkw* (Dl. 9569).

Királykő Hegyi vár Brassótól délnyugatra, Erdélyi Fehér vm. 1404 előtt épült. 1458: castellanus castri *Kyralku* (ErdHnK. 530). A vár első említése: 1404: domus sue maiestatis (ENGEL 1996: 341).

Korlátkő Hegyi vár Jablonca szomszédjában, Nyitra vm. 1317 előtt épült (FÜGEDI 1977: 152). 1324/1343: castr. nostrum [regis] *Korlathkeu* (Gy. 4: 412).

Macsakő Nem ismert, hogy pontosan hol állt, köveit széthordták a környék lakói, Sopron mellett északkeletre keresendő, Sopron vm. 1433 táján épült. 1450 k.: castellanus de *Machkakew*, 1454: fortalicium *Machkakw* (Cs. 3: 588).

Márványkő Nem hegyi vár, sík területen állt, Vasvártól délre, Petőmihályfa területén, Vas vm. 1405 körül kezdték építeni 1401-ben kapott királyi engedély alapján (ENGEL 1996: 365). Későbbi említése: 1417: datum in *Marmankw* (Cs. 2: 717).

Nyestkő Kassától a Hernád völgyében a Szepességbe vezető úton állt, Sáros vm. 1378–1423 között épült. 1439: *Nesthkeu* (FÜGEDI 1977: 155).

Oroszlánkő Hegyi vár Recsk mellett délre, Heves vm. 1325 előtt épült (FÜGEDI 1977: 173). 1468: *Orozlankw*, castr. (Cs. 1: 53). A vár korábbi említése: 1325/1347: *Orozlan*, castr. (Gy. 3: 120).

Oroszlánkő Meredek sziklacsúcson álló vár Illavától északnyugatra, Trencsén vm. 1321 előtt épült (FÜGEDI 1977: 173). 1348: castellanus de *Orozlankw* (FEKETE NAGY 1941: 74–75). Lásd korábban: 1321 e.: provincia de *Oruslanku* (FEKETE NAGY 1941: 74–75).

Saskő Hegyi vár Bars vármegye északkeleti részén, a Garam bal partján. 1242–1243 között épült (FÜGEDI 1977: 186). 1325/1329: *Zaaskw* (Gy. 1: 473). A vár első említése: 1253: sub castro [*Susol*] (Gy. 1: 473).

Sebeskő Hegyi vár Eperjestől keletre, Sáros vm. 1299-ben említik először, de még név nélkül (ENGEL 1996: 407). 1315/1323: castro *Sebusku* (OkI Sz. kő).

Sólyomkő Hegyek között álló mentsvár Bihar vármegye keleti részén, Telegdtől északkeletre. 1242–1276 között épült (FÜGEDI 1977: 189). 1306: *Solumkeu*, castr. (Gy. 1: 661).

Sólyomkő Hegyi vár Rozsnyótól délre, Jablonca területén, Torna vm. 1340–1386 között épült (FÜGEDI 1977: 190). 1386: *Soliumkw*, castr. (DI. 64104).

Somoskő Hegyi vár Salgótarján mellett északra, Nógrád vm. 1291 előtt épült (FÜGEDI 1977: 191). 1323: castr. *Sumusku* (Gy. 4: 293).

Szádkő ~ Szentmihálykő Hegyi vár Metesd területén, Erdélyi Fehér vm. 1276–1299 között épült (FÜGEDI 1977: 198). 1320: castrum ... quod *Lapis S. Michaelis* nominatur (Gy. 2: 187), 1321: castrum *Zaadkeu* vocatum (ZW. I. 352–353). A vár első említése: 1299: *castrum Sancti Michaelis* (Gy. 2: 187).

Szarvaskő Hegyek között álló mentsvár Egertől észak-északnyugatra, Heves vm. 1295 előtt épült (FÜGEDI 1977: 196). 1405–1456: *Zarwaskew* (FNESz.). A vár első említése: 1295: ve. castrum (Gy. 3: 107).

Szarvaskő Hegyi vár Potoktól északkeletre, Körös vm. Első említése: 1454: in castro nostro *Zarwasky* (DF. 219275).

Szarvkő A település melletti alacsony hegy tetején álló vár Kismarton mellett északnyugatra, Sopron vm. 1328–1336 között épült (FÜGEDI 1977: 196). 1343/1347: *Zorwkw*, castr. (Cs. 3: 589). A vár első említése: 1341: novi castri (UrkBurg. 4: 329).

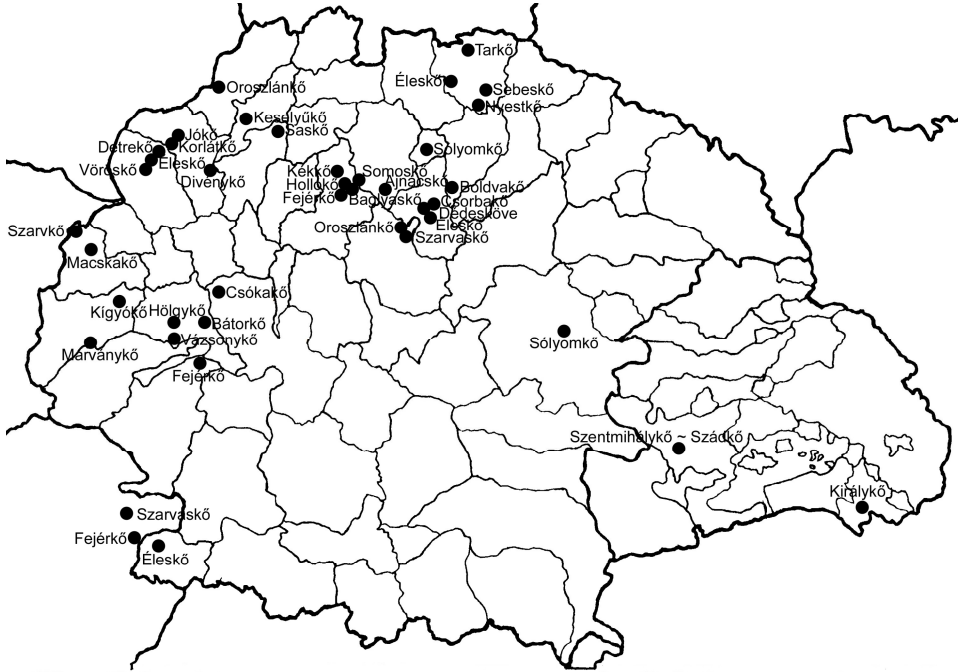
Szentmihálykő lásd **Szádkő**

Tarkő Hegyi vár Héthárs mellett északra, Sáros vm. 1275–1306 között épült (FÜGEDI 1977: 204). 1306: *Thorku*, castr. (AOkt. 2: 16/20). A történészek ezt az 1306-os adatot tekintik a vár első hiteles említésének, noha szerepel egy 1282: castrum *Thorku* (HOkm. 8: 219) adat is, ennek idetartozása nem egyértelmű.

Vázsonykő Nagyvázsonyban, a Séd patak partja mentén, egy alig kiemelkedő dombon épült vár, Veszprém vm. Első említése: 1469: castrum *Wasonkew* (Cs. 3: 212).

Vöröskő Hegyek között álló mentsvár Modortól északra, Pozsony vm. 1296 előtt épült (FÜGEDI 1977: 212). 1296: medietatem castri, *Vöröskeő* vocati (F. VI/2: 45).

3.3. A *kő* utótagú várnevek lényegében hasonló területi eloszlást mutatnak, mint általában az ún. új típusú vagy klasszikus várak (ehhez lásd FÜGEDI 1977: 2. térképlap, vö. még 37–39): ezeknek a kőből épült erődítményeknek az erdős hegyvidékeken (leginkább az ország északi és nyugati részén) figyelhető meg erőteljes sűrűsödése, míg az alföldi területeken lényegesen kisebb számban épültek ilyen várak. Ez FÜGEDI ERIK szerint azzal magyarázható, hogy a vár fenntartásához szükség volt hozzá tartozó uradalomra, s minthogy az erdőhatár alatti területek jelentős része akkorra már magántulajdonban volt, az erdőhatár feletti részek viszont nem, ezért itt volt inkább lehetőség irtásfalvak telepítésével uradalom létrehozására. A *kő* utótagú nevekkel megjelölt erődítmények maguk is ehhez a vártípushoz tartoznak, így nem meglepő, hogy elhelyezkedésük is e vártípushoz hasonló (1. térkép).

1. térkép. A kő utótagú várnevek a középkori Kárpát-medencében

A névszerkezet elterjedése szempontjából érdemes a nevek megjelenését fél évszázados időszakokra bontva megvizsgálni.

Az első ránk maradt adatok az 1200-as évek második feléből származnak: *Bátorkő*, *Csókakő*, *Dédesköve*, *Divénykő*, *Kékkő*, *Vöröskő*. Ahogy utaltam rá, lényegesen több, később *kő* utótagú névvel emlegetett vár építése tehető szintén erre az időszakra, ám ezek ekkor csupán latin fajtajelölővel (jobbára *castrum*-ként) említve szerepelnek az oklevelekben, tulajdonnévi említésük későbbi.

Amint a nevek térképi ábrázolása mutatja (2. térkép), ezek területi megoszlása egybeesik a *kő* lexéma hegyrajzi köznévként való használatával (lásd ehhez RE-SZEGI 2011: 100, 119).

Az idézett nevek közül kettőnek a korból hegynévként való használata is adathozható. A Borsod vármegyei *Dédesköve* (1247: partem *lapidis Dedus*, Gy. 1: 736, 769) és a Fejér vármegyei *Csókakő* (1290–1299/1323/1419: montis *Chokakw*, Gy. 2: 356) esetében épp ezért egyértelműen a hegynevek elsődlegességével számolhatunk, a várnevek tehát a hegynevekből alakultak metonimikus névadással. Hasonló névalkotással ugyanakkor ebben az időszakban a hegynévi párral adatolhatóan nem rendelkező várnevek kapcsán is számolhatunk, hiszen egyrészt minden esetben hegyi várakról van szó, másrészt mind a feltehetően személynévi előtagú *Bátorkő*, mind a színnévi első névrésszel álló *Kékkő* és *Vöröskő* beleillik a hegynevek rendszerébe is. A *Divénykő* várnév előtagja adatolható hegynévként is (1253: *Dyun*, mo., Gy. 4: 392), de a *kő* utótaggal csak vár neveként fordul elő.

2. térkép. Az 1250–1299 között adatolható kő utótagú várnevek

3. térkép. Az 1300–1349 között adatolható kő utótagú várnevek

Az 1300-as évek első feléből, nyilvánvalóan összefüggésben az oklevélírási gyakorlat fokozatos szélesebb körűvé válásával is, már jóval nagyobb számban maradtak ránk kő utótagú várnevek: *Ajnácskő, Baglyaskő, Boldvakő, Éleskő, Hollókő, Hölgykő, Jókő, Korlátkő, Oroszlánkő, Saskő, Sebeskő, Súlyomkő, Somoskő, Szarvkő, Szentmihálykő ~ Szádkő, Tarkő* (3. térkép).

Ezek a várnevek — az előbb említettekhez hasonlóan — szintén hegyvidékeken épült várakat jelöltek.¹ S területi megoszlásuk továbbra is a kő utótagú hegynevekkel mutat hasonlóságot (vö. RESZEGI 2011: 100, 119): amint a térképen látható, főként az északi, illetve északnyugati területekről adatolhatók. Nagyobb arányú sűrűsödésük figyelhető meg Nógrád vármegyében (*Baglyaskő, Hollókő, Somoskő*), de Sáros (*Éleskő, Sebeskő, Tarkő*) és Nyitra vármegyében (*Jókő, Korlátkő*) is több ilyen utótagú várat említenek az oklevelek. Ezekben a területeken a kő utótagú hegynevek is igen gyakoriak (vö. RESZEGI i. h.), s noha a korszakból a felsorolt 17 várnév közül csupán egynek adatolható hegynévi párja (1298: montem *Tarkeu*, F. 6/2: 150), ezek meglétét a többi vár esetében sem zárhatjuk ki, hiszen ezek a névalakok is beleillenek a hegynevek rendszerébe, mivel azok is ezt a tulajdonság + kő szerkezetet mutatják.

Emellett ugyanakkor az újabb kő utótagú várnevek létrejöttében esetleg a már használatban lévő várnevek analógiás hatásával is számolhatunk. A Nógrád vármegye északnyugati részén a 13. század második felében épült *Baglyaskő, Hollókő* és *Somoskő* várak nevei ilyen módon talán kapcsolatba hozhatók a 13. második felétől adatolható *Kékkő* várnévvel (bár, ahogy utaltam rá, e nevek esetében korábbi névadással is számolhatunk). A három várnévvel összefüggésben arra is utalnunk kell, hogy az általuk jelölt várak egyaránt a Kacsics nem Illés ágához tartozó Péter és utódai kezén voltak, vagyis a névadás során akár egyazon névadóval is számolhatunk. A Sopron megyei *Szarvkő* vár nevét nem sokkal a megépülése után már említik. Esetében nagyobb valószínűséggel tehető fel, hogy a közeli *Szarm ~ Szarv* településnév és a kő várnévi utótag összetételével alakult a már meglévő kő utótagú nevek mintájára. Amint a felsorolásból látható, előfordul olyan eset is, hogy egyazon vár megnevezésére az adott korban két -kő utótagú név is használatban volt: az Erdélyi Fehér vármegyei káptalani várat az oklevelek *Szentmihálykő* és *Szádkő* néven is említik.

A 14. század második felében a korábbiaknál jóval kevesebb kő utótagú várnév tűnik fel (lásd ehhez a 4. térképet). Ehhez az időszakhoz csupán hat várnév, a Pozsony és Borsod vármegyéből is adatolható *Éleskő*, a Nyitra vármegyei *Keselyűkő*, a Torna vármegyei *Súlyomkő* és a Somogy és Nógrád vármegyei *Fejérkő* első adatai köthetők. E nevek szintén az északi, északnyugati, illetve az erdélyi hegyvidéki régióban jelentkeznek. A Borsod vármegyei *Éleskő* kivételével minden név 14. században épült várat jelöl.

¹ *Baglyaskő* vára nem tartozik ugyan az extrém helyzetű hegyi mentsvárak közé, de ez is egy kisebb kiemelkedésen épült.

4. térkép. Az 1350–1399 között adatolható kő utótagú várnevek

5. térkép. Az 1400–1449 között adatolható kő utótagú várnevek

Az 1400-as évektől továbbra is adatolhatók újabb *kő* utótagú várnevek első előfordulásai az északi és nyugati területekről (5. térkép): Borsodból *Csorbakő*,

Hevesből *Szarvaskő*, Pozsonyból *Detrekő*, Sárosból *Nyestkő*, Vasból *Kígyókő* és *Márványkő*, emellett ugyanakkor az ország délnyugati részén, Pozsega és Körös vármegyében is megjelenik ez a névtípus: *Éleskő*, *Fejérkő*.

A 15. század második feléből még kisebb számban vannak újabb adataink (6. térkép): Heves vármegyéből *Oroszlánkő*, Sopron vármegyéből *Macskakő*, Veszprém vármegyéből *Vázsonykő*, Erdélyi Fehér vármegyéből *Királykő*, illetve a délnyugati országrészből, Körös vármegyéből *Szarvaskő*. Látható tehát, hogy a 15. századtól ez a névforma olyan déli területeken is jelentkezik néhány példával, ahol nem csupán a *kő* utótagú hegynévi pár nem adatható, de magának a lexémának a hegynévalkotó szerepére sincs adatunk (vö. RESZEGI 2011: 119). Itt már nyilvánvalóan eleve várnévként jöhettek létre ezek a névformák, s nem is igen feltételezhetünk hegynévi előzményüket.

6. térkép. Az 1450 után adatható kő utótagú várnevek

Összességében megállapíthatjuk, hogy a névtípus megjelenése a 13. század második felére tehető, s különösen nagy számban adathatók *kő* utótagú nevek a 14. század első felében, melyek jó részénél esetleg korábbi névadással is számolhatunk. Ezt követően a névtípus veszített a produktivitásából (a visszaesés talán a várépítés terén bekövetkezett változásokkal is összefügghet), de továbbra is hoztak létre ily módon neveket, s a 15. században olyan területeken is találkozzunk velük, ahol hegynévi előzmények nem motiválhatták a névadást.

4. A névtípus elterjedését áttekintve láthatóvá vált, hogy a legkorábbi *kő* utótagú várneveknek néhány esetben adatolható az azonos alakú hegynévi párjuk. Ezek a várnevek kétségtelenül a hegy nevéből alakultak metonimikus névadással. A várak jelölésére egyébként is igen jellemző, hogy a velük területi kapcsolatban álló hely, jobbára település nevével, esetleg azzal alkotott összetétellel nevezik meg őket (pl. Bars vm. *Léva*: 1156/1347: *Leua*, v., Gy. 1: 457 — 1321/1323: sub castro *Lewa*, Gy. 1: 457; Nógrád vm. *Jenő*: 1274/1378/1454: v. *Jenew*, Gy. 4: 254 — [1282–1295]>1406: castro *Jenew*, Gy. 4: 254; *Szóllós*: 1265: t. *Zeuleus* ~ *Zeuleus*, Gy. 4: 301 — 1290: castr. *Zeuleus*, Gy. 4: 301), esetenként pedig hegy neve vonódik át a vár megnevezésére (pl. Zala vm. *Csobánc*: 1255: *mons* nomine *Chobanch*, Cs. 3: 10 — 1300: castelianus de *Chubanch*, Cs. 3: 10; Vas vm. *Ságsomlyó*: 1275k.: *mons Sagsomlowa cum castro*, Cs. 2: 719 — 1479–1480: castrum desertum *Saagsomplya*, Cs. 2: 719). Nyilvánvalóan korábbi hegynév meglétével számolhatunk a Nógrád vármegyei *Sztrahora* (vö. szlk. *hora* 'hegy', ŠMILAUER 1970: 69) és a Brassó vidéki *Feketehalom* várnév esetében is (1268: *Feketeholm*, castr., Gy. 1: 828), melyeknek — noha a korból nem adatolható hegynévi párjuk — utótagjuk egyértelműen hegynévi előzményre utal.

A fenti példákhoz hasonlóan a hegységek átvonódásával számolhatunk tehát az első *kő* utótagú várnevek esetében is. A névadás szemléleti alapja több esetben az lehetett, hogy ezeknek az új típusú, kőből épült hegyi váraknak a falai gyakran valóban úgy néztek ki, mintha a kopár sziklákból nőnének ki (vö. CSORBA 2006: 135), sőt esetenként a várak egy része sziklába vágott helyiségekből állt (pl. *Ajánáskő*, Gömör vm.; *Korlátókő*, Nyitra vm.; *Boldvakő*, Abaúj vm.). Erre példát a magyar mellett a német nyelvterületeken belül is találunk, a *-stein* utótagú várelnevezések például szintén gyakorta jelöltek ilyen sziklába vájt várakat (pl. *Wasingstein*, *Wesenstein*, *Gnadstein*, *Kriebstein*, *Reinstein*, *Sebenstein*, *Rapottenstein*), melyekben a szobákon kívül a kápolnák, a sekrestyék, de esetenként még az istállók is ilyen jellegűek voltak (KÖNYÖKI 1905: 234).

Miután a *kő* utótagú várnevek szélesebb körben is ismertté váltak, ezek analogiás hatásával is számolhatunk. Ezt a feltevésünket támogathatja az, hogy ezek a várak a hegyvidékeken egymáshoz viszonylag közel emelkedtek, s így nevük azon a vidéken eleve ismert lehetett. Emellett ugyanakkor számolnunk kell azzal is, hogy a nemesek névismerete az alacsonyabb társadalmi helyzetű néprétegekéhez képest kiterjedtebb lehetett. Ismeretes ugyanis egyrészt, hogy részt vettek egymás jogi ügyeiben. Emellett főként a 13–14. században tömegesebbé váltak bizonyos udvari ünnepek (lovaggá avatások, királyi találkozók, „kerekasztal”-ünnepélyek, vö. KURUCZ 1988: 121). Az Anjou-korban pedig az udvari nemesiség kialakulásával is számolhatunk, vagyis az arisztokraták zöme huzamosabban a király környezetében tartózkodott (HORVÁTH 2009: 79). Így feltehető, hogy a nemesség tagjai bizonyos értelemben egy névközösséget alkottak (a névközösség fogalmához lásd RESZEGI 2015), életvitelükből, szociokulturális körülményeikből

adódóan kiterjedtebb földrajzi ismeretekkel bírhattak, s ehhez kapcsolódóan név-ismeretük is, különösen a gazdasági és hatalmi-politikai szempontból jelentős várak tekintetében gazdag lehetett. Számolhatunk tehát azzal, hogy ismerhették az itt elemzett névadási módot is, s amikor lehetőségük adódott, esetenként maguk is alkalmazták.

Mindebből pedig az következik, hogy nem kell feltétlenül egy, a névadás alapjául szolgáló elsődleges hegynév meglétét feltételeznünk azokban az esetekben, amikor ez adatokkal nem igazolható. E várnevekben a *kő* lexéma másodlagos lexikális formánsnak tekinthető (a terminushoz vö. BÁBA 2013: 104–105).

További adalékul szolgálhat a *kő* utótagú nevek analógiás elterjedésének magyarázatához az a későbbi, 15. századtól adatolható négy várnév is, melyek elhelyezkedése, építészeti jellege a korábban épült várakétól különbözik. Ezek ugyanis, ellentétben a korábbi várak nagy többségével, nem a meredek, sziklás hegyeken, hanem — a régészeti ásatások és a történettudományi szakmunkák szerint — a völgyekben, kisebb dombokon épültek (vö. FÜGEDI 1977, CSORBA 2006, SZABÓ é. n.). Erre példa a Sáros vármegyében, a Hernád völgyében fekvő *Nyestkő*, a Vas vármegyei, vélhetően hajdan domb tetején álló *Kígyókő*, a szintén e megyebeli *Márványkő*, illetve a Veszprém megyei *Vázsonykő* vára. A felsorolt várak kapcsán tehát nem valószínűsíthetjük a hegynévi párhuzamukat, sőt esetükben azon túl, hogy kővárakról van szó, látszólag nincs is más hasonlóság a többi *kő* utótagú névvel jelölt várral. A névadást tehát olyan módon magyarázhatjuk, hogy a korábbi *kő* utótagú várelnevezések mintája, vagyis a sajátosságot megnevező névrész + *kő* névszerkezet még általánosabbá vált, s kiterjedhetett az új típusú várak egész körére. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez a névadási gyakorlat nem vált általánossá. A névadók és névhasználók tehát jobbra továbbra is a hegyi várak nevének mintájaként értelmezték a névtípust.

E nevek modellalkotó jellegét szemlélteti az is, hogy az újkorban feltárt névtelen várromok megjelölésére is használtak ilyen szerkezeteket. A Bars vármegyei középkori, de csak 1972-ben feltárt *Szentbenedek-kő vára*-ra a *Benedicka skala* nevű hegy (CSORBA 2006: 36), a szintén barsi *Sólyomkő* vár nevére pedig, melyről ugyancsak nem maradtak fenn írásos források, talán egy csupán egyszeri előfordulású helység neve (1253: *Soulumku*, Gy. 1: 426) lehetett befolyással a korunkig fennmaradó nagyszámú *kő* utótagú várelnevezések hatása mellett.

A magyar nevekéhez hasonló módon alakult a német nyelvterületen a 'kő' jelentésű *Stein* utótagú nevek produktivitása: a 11. században jellegzetes *-stein* utótagú vármegnevezések a 13. és 14. században olyan helyeken is elterjedtek, ahol ezen domborzati jellegzetességek nem voltak jelen, mint azt a hollandiai Rajna delta területén lévő *Hagenstein* és *Ysselstein* elnevezések is példázzák; sőt HEINRICH BOXLER szerint a *-stein* a későbbiekben a *Burg* földrajzi köznév szinonimájaként is használatos volt (1990: 1599). Azaz megítélése szerint a vázolt folyamat a német földrajzi köznév jelentését is befolyásolta. Magam a német név-

használati szokások értelmezéséhez nem kívánok hozzászólni, a magyar *kő* lexéma kapcsán azonban nem látom indokoltnak magának a földrajzi köznévknek a jelentésváltozásával számolni.

A *kő* utótagú várnevek elterjedését a német *Stein* 'kő' utótagú várnevek motíváló hatása is befolyásolhatta. Akár közvetlenül a német nyelvterületről kisugárzóan, de esetleg a magyarországi németség hatásaképpen is. Ez utóbbi körbe tartozó nevek a 14. század végétől szerepelnek okleveleinkben (pl. Gömör vm. *Ajnácskő*: 1341/1347: castr. *Aynaskw*, Gy. 2: 480 és 1434: *Pirsenstein*, ENGEL 1996: 265), melyek esetenként a magyar *kő* utótagú várnevekkel együtt is előfordulnak (Pozsony vm. *Éleskő*: 1394: *Eleskw* in wlgari theutonico *Scharfessteyn*).

A névcsoport vizsgálata során azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a *kő* utótagú névformák több esetben más, korábbi megnevezést váltottak föl: *Hedreh* ~ *Éleskő* (Pozsony), *Gimes* ~ *Divénykő*, *Susol* ~ *Saskő*, *castrum Boldva* ~ *Boldvakő*, *castrum Oroszlán* ~ *Oroszlánkő* (Heves), *castrum Baglyas* ~ *Baglyaskő*. Ezzel a jelenséggel az 1300 után adathozható nevek körében találkozhatunk, ami szintén a névszerkezet ez időbeli produktivitását tükrözi. Az új névváltozat olykor összefügg a korábbi formával, az válik kétrészesé, esetleg a *vár* utótagot váltja *kő* névrész: a korábbi forma egy- vagy kétrészes voltát (*Oroszlán* vagy *Oroszlánvár* stb.) azonban nemigen tudjuk megállapítani.

Különbözik ettől *Saskő* várnév esete, a vár korábbi megjelölésére ugyanis a területről tájnévként adathozható *Susolgi* alakkal összefüggést mutató *Susol* forma szerepel az oklevelekben. Korábban — a névadás logikáját megfordítva — a későbbi várnévből kiindulva értelmezték a tájnevet *Sas-kő-alja*-ként (vö. JUHÁSZ 1988: 98), amint azonban arra SZŐKE MELINDA rávilágított, ez a névstruktúra a tájnevek körében egyedülálló lenne (2013: 77–78, 2015: 119–120, vö. még ehhez RESZEGI 2011: 57). Ugyanakkor a magánvárok esetében nem szokatlan, hogy kezdetben nincs a kiemelkedés vagy valamely más, a várral lokálisan érintkező hely nevétől eltérő megnevezésük. Ebből kiindulva tehát valószínűbbnek tarthatjuk, hogy nem a tájnév alakult a várnévből, hanem épp a vár korai *Susol* megjelölései magyarázhatók a tájnévből. Majd amikor a vár királyi tulajdonba került, „saját” nevet is kapott, *Sas-kő*-ként nevezték meg. A név alapjául szolgáló hegynévről azonban nincs tudomásunk. Az sem lehetetlen, hogy talán az egyébként ismeretlen eredetű korábbi *Susol* név hangzása motiválta az új megnevezést.

A *Saskő* példája esetleg felvetheti annak a lehetőségét, hogy a *kő* utótagú várnevek szempontjából lényeges momentum lehet, hogy a vár királyi tulajdonban vagy magánkézben volt-e. Az adatokat megvizsgálva ugyanakkor úgy tűnik, hogy ez aligha volt számottevő körülmény, ugyanis a vizsgált időszakban ezeknek a váraknak a tulajdonjoga egyébként is jelentős változást mutatott. IV. Béla politikájának következtében megszorodtak az építkezések, s egyre több magánvár épült a királyi hatalom meggyengülésével összefüggésben, a 14. század

kezdetétől viszont az Anjouk hatalomra kerülésével a várak ismét királyi tulajdonba kerültek. Emellett a kérdés megítélését nehezíti a várnevek első előfordulásának a már említett esetlegessége is. Mindezek alapján nem mutatható ki, hogy ez a névtípus a királyi vagy pedig a magánvárakra volt inkább jellemző.

Irodalom

- AOkt. = *Anjou-kori oklevéltár I–II., VII–VIII.* Szerk. KRISTÓ GYULA. Budapest–Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1990–1993.
- BÁBA BARBARA 2013. Földrajzi köznevek mint lexikális helynévformánsok. *Magyar Nyelvjárások* 51: 103–110.
- BOXLER, HEINRICH 1990. *Die Burgnamengebung in der Nordostschweiz und in Graubünden.* Studia Onomastica Helvetica 2. Arbon.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS 1862–1874. *A magyar nyelv szótára.* Pest, [később] Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I–III., V.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- CSORBA CSABA 2006. *Felvidéki várak története. A honfoglalástól a mohácsi végszig.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum
- DF. = Diplomatikai Fényképgyűjtemény. URL: <http://mol.arcanum.hu>. (2015. 01. 18.).
- DI. = Diplomatikai Levéltár. URL: <http://mol.arcanum.hu>. (2015. 01. 18.).
- ENGEL PÁL 1987. Töprengések az Árpád-kori sáncvárak problematikájáról. *Műemlékvédelem* 31: 9–14.
- ENGEL PÁL 1996. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457.* I. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.
- ErdHnK. = VISTAI ANDRÁS JÁNOS: *Erdélyi helynévkönyv I–III.* (é. n.). https://web.archive.org/web/20110710231100/http://www.fatornyosfalunk.com/html/erdelyi_helynevkonyv.html (2015. 01. 18.)
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch Ungarischen I–II.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1993–1995.
- F. = FEJÉR, GEORGIUS 1829–1844. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI.* Budae, [később] Budapest.
- FEKETE NAGY ANTAL 1941. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Trencsén vármegye.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- FELD ISTVÁN 2014. Az erdőispánságok várai az Árpád-kori Magyarországon. In: BÁRÁNY ATTILA–DRESKA GÁBOR–SZOVÁK KORNÉL szerk. *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére.* Debrecen–Budapest, Magyar Tudományos Akadémia–Debreceni Egyetem–Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar–Pázmány Péter Katolikus Egyetem. II, 369–390.
- FNESz. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- FÜGEDI ERIK 1977. *Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HOKm. = *Hazai okmánytár I–V*. Kiadják: NAGY IMRE–PAUR IVÁN–RÁTH KÁROLY – VÉGHÉLY DEZSŐ. Győr, 1865–1873. *VI–VIII*. Kiadják: IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHÉLY DEZSŐ. Budapest, 1876–1891.
- HORVÁTH RICHÁRD 2009. Várak és uraik a késő középkori Magyarországon. Vázlat a kutatás néhány lehetőségéről. In: NEUMANN TIBOR–RÁCZ GYÖRGY szerk. *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet–Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. 63–104.
- HORVÁTH RICHÁRD 2011. Várépítés engedélyezése az Árpád-kori Magyarországon. In: TEREI GYÖRGY–KOVÁCS GYÖNGYI–DOMOKOS GYÖRGY–MIKLÓS ZSUZSA–MORDOVIN MAXIM szerk. *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*. Budapest, Castrum Bene Egyesület. 79–93.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1988. *A magyar tájnévadás*. Nyelvtudományi Értekezések 126. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KÖNYÖKI JÓZSEF 1905. *A középkori várak. Különös tekintettel Magyarországra*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- KURUCZ ÁGNES 1988. *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Mohács = BALÁZS GÁBOR–KISS ANITA–SCHRAMEK LÁSZLÓ PÉTER 2007. *Mohács előtti oklevelek a Pest Megyei Levéltárban. Átiratok és regeszták*. Budapest, Pest Megyei Levéltár.
- MSzFgrÉ. = *A magyar szókészlet finnugor elemei I–IV*. Főszerk. LAKÓ GYÖRGY. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1981.
- NHZS. = FINDROVÁ, IVICA–MAJTÁN, MILAN szerk. 1990. *Názvy hradov a zámkov v Slovenskej republike*. Slovenský úrad geodézie a kartografie. Bratislava, Slovenský Úrad Geodézie a Kartografie.
- NySz. = SZARVAS GÁBOR–SIMONYI ZSIGMOND 1890–1893. *Magyar nyelvtörténeti szótár I–3*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- OkISz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- PAULER GYULA 1899. *A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt I–II*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- RESZEGI KATALIN 2010. A hegyrészt jelölő földrajzi köznevek. *Magyar Nyelvjárások*. 48: 77–97.
- RESZEGI KATALIN 2011. *Hegynevek a középkori Magyarországon*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

- RESZEGI KATALIN 2012. Jelentésbővítés a helynevek körében. *Helynévtörténeti tanulmányok* 7: 61–68.
- RESZEGI KATALIN 2015. A névközösség fogalmához. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 165–176.
- RMGI. = BERRÁR JOLÁN–KÁROLY SÁNDOR szerk. 1984. *Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Příručka Slovanské Toponomastiky. Handbuch des slawischen Toponomastik*. Praha, Academia.
- SZABÓ TIBOR é. n. *A történelmi Magyarország várai*. (<http://jupiter.elte.hu/>) (2015. 01. 26.).
- SZŐKE MELINDA 2013. A garamszentbenedeki alapítólevél *Susolgi* szórványához. *Magyar Nyelvjárások* 51: 73–84.
- SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- TÓTH SÁNDOR 1910. *Sáros vármegye monográfiája II*. Budapest, Sáros vármegye.
- UrkBurg. = HANS WAGNER–IRMTRAUT LINDECK-POZZA 1965–2000. *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebeite der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I–V*. Wien–Köln–Graz, H. Böhlau Nachf.
- ZW. = ZIMMERMANN, FRANZ–WERNER, CARL 1892–1902. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I–III*. Hermannstadt.

